

Ion Mitrăn, *Socialismul și contemporaneitatea*, București, Edit. politică, 1984

Semnificația majoră a lucrării lui Ion Mitrăn se cere pusă în legătură cu deschiderea mai pronunțată a literaturii noastre de specialitate către problemele actuale ale contemporaneității, către abordarea lor evident din perspectiva socialismului și a valorilor sale. Cei doi termeni aflați în conjuncție — socialismul și contemporaneitatea — sînt, desigur, complementări în înțelesurile lor fundamentale. Relația ca atare a fost însă mai puțin cercetată. Meritul deosebit al demersului întreprins de Ion Mitrăn este tocmai acela că pornind de la aprecierile partidului nostru, ale secretarului său general — aprofundează conținutul acestei relații deosebit de complexe, conturează o serie de răspunsuri și clarificări, nuanțează, cu finețe interpretativă, o serie de puncte de vedere, reia întrebări inactante pentru viitoare cercetări.

După cum se știe, socialismul, ca proiect și ca orînduire social-politică concretă, este un răspuns la problemele acute ale evoluției vieții sociale, ale eliberării și afirmării omului. Forța și prestigiul noii orînduiri, atracția, și, nu în ultimă instanță, vitalitatea sa au fost strîns legate de *calitatea soluției* pe care a preconizat-o, de justetea și deschiderea ei către problemele reale ale dezvoltării. A discuta relația socialism — contemporaneitate înseamnă, prin urmare, a analiza răspunsurile și soluțiile preconizate de socialism în lumina exigențelor lumii contemporane, sau, cu alte cuvinte, a descifra și a dovedi, într-o epocă așa de complexă, virtuțile și superioritatea răspunsurilor pe care le oferă concepția despre lume și viață a clasei muncitoare.

În acest dialog și permanentă confruntare dintre teorie și practică, autorul ține să precizeze în mod semnificativ că obiectul primordial trebuie să fie nu „salvarea” unor concepte care se pot dovedi nelcăpătoare sau chiar depășite, ci surprinderea noilor fenomene și tendințe ale dezvoltării, singura modalitate de a îmbogăți în mod veritabil teoria revoluționară, de a găsi soluții eficiente multiplelor aspecte ale evoluției sociale. Iar în cercetarea acestor realități noi și complexe trebuie să avem mereu în vedere că metoda dialectică, prin excelență, „critică și revoluționară” pornește de la înțelegerea realității în prefacerea ei firească, în transformarea ei continuă, în fluxul per-

manent care poate astăzi nega ceea ce a fost valabil ieri, care identifică în realitatea prezentă procese și tendințe ce, mâine, vor fi poarte dominante, cerind alte forme de organizare, alte structuri, apte să ofere cadrul adecvat unor necesități mult schimbate.

Dar poate cea mai importantă cerință — deopotrivă metodologică și de conținut — care condiționează nemijlocit calitatea răspunsurilor pe care socialismul le oferă problemelor mereu mai complexe ale lumii contemporane este, cum se arată în lucrare, „*exploatarea teoretică degajată de prejudecăți a întregii experiențe sociale a epocii*”. Într-adevăr, viabilitatea unui răspuns depinde direct de examinarea tuturor fenomenelor menite să-l explice, de sfera de cuprindere a proceselor care au servit drept bază de generalizare a sa. Orice eludare a unor fenomene, nesocotire a unor experiențe nu poate decît să afecteze, pînă la deformare concluziile, să prejudicieze activitatea practică.

Cum este și firesc, această explorare implică, în primul rînd, o evaluare exigentă a experienței țărilor care construiesc socialismul, a progreselor înregistrate de acestea, a problemelor cu care se confruntă. Este mai întîi un bun prilej pentru autor de a releva limitele unor aprecieri și noțiuni imprecise cum ar fi „socialism real”, „de stat”, „integral”, care pot sugera că socialismul autentic nu este decît cel ce se construiește în anumite țări, că numai experiența din statele socialiste ar avea drept la universalitate; că trecerea la noua societate ar urma să cunoască doar forme deja cunoscute în istorie. Or, după cum se știe, socialismul poate îmbrăca expresii diverse în funcție de specificul țărilor în care se construiește, de configurația forțelor sociale angajate în opera de transformare socială.

Concomitent, într-o asemenea perspectivă cuprinzătoare este înlăturată acea viziune simplistă și lineară despre socialism, ca o orînduire ce ar reurta numai succese, care nu ar fi confruntată cu o serie de greutăți. Înlăturarea opticii triumfaliste și idilice despre socialism nu trebuie să ducă la pesimism ci, așa cum subliniază autorul, la un optimism lucid, care asociază mai strîns succesul de calitate muncii, de stăruință efortului.

În experiența socială a epocii mai ales când este vorba despre o problemă cum ar fi socialismul și contemporaneitatea, așa cum relevă autorul, se cere inclusă și experiența partidelor comuniste din țările dezvoltate, a partidelor socialiste și social — democrat care preconizează căi specifice de transformare a societății capitaliste. În lumina pozițiilor partidului nostru, lucrarea demonstrează că experiența acestor organizații și forțe sociale se cere examinată cu atenție, evitându-se atât pozițiile de respingere, cât și acelea de preluare în bloc, necritice.

Unul din meritele deosebite ale lucrării este acela că relevă semnificația cu totul deosebită pentru socialism a subdezvoltării — care constituie una din trăsăturile cele mai evidente ale lumii contemporane, una din experiențele cele mai semnificative pentru noua ordine. Pledează pentru aceasta în primul rând faptul că asemenea țări înclină către variante de dezvoltare apropiate de cea socialistă. Dar aceste state sînt angajate în ample prefaceri sociale și economice iar valorile care călăuzesc asemenea transformări au o importanță cardinală. Iată de ce socialismul — atât în plan teoretic cât și practic politic — trebuie să situeze această problemă extrem de complexă și care condiționează în bună măsură echilibrul lumii contemporane în centrul preocupărilor și activităților sale.

Pentru a-și menține și amplifica caracterul său revoluționar, novator, socialismul — se subliniază în volum — trebuie să capteze și să valorifice integral forța propulsatoare a revoluției științifico-tehnice contemporane. Ritmul și calitatea progresului societății contemporane în general, a orînduirii socialiste cu precădere, sînt determinate de utilizarea acestei forțe uriașe care creează noi mijloace de producție, amplifică neîmăsurabil capacitatea de intervenție și transformare a omului. Cum pe bună dreptate subliniază Ion Mitrăn, înțelegerea cuprinzătoare a acestei revoluții presupune nu numai sesizarea impactului său — real și profund — asupra forțelor de producție, ci, deopotrivă, înțelegerea necesității de a crea structuri sociale adevărate noilor cerințe, care să stimuleze și să valorifice optim forța de creație a omului, curajul de a aplica noi metode de conducere cerute de evoluția vieții actuale. Transformarea revoluției științifico-tehnice într-o formă a propriei sale evoluții, într-o componentă organică a strategiei sale de dezvoltare, constituie pentru orînduirea noastră, cum sugestiv subliniază autorul, o încercare de care va depinde, într-o măsură considerabilă, rolul socialismului în contemporaneitate, forța și prestigiul său în lumea de azi și de mâine.

Paul Dobrescu

Marx contemporanul nostru (coord. Dumitru Ghișe, Andrei Marga, Achim Mișu) București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1983

Semnificația acestei cărți depășește simpla comemorare a surgerii unui veac de la dispariția celui ce a fost considerat un „Galilei al științelor sociale”, deși acesta constituie, fără îndoială, mobilul imediat al valoroasei inițiative a coordonatorilor (Dumitru Ghișe, Andrei Marga, Achim Mișu). Problematika volumului trebuie plasată într-un context teoretic mult mai larg, conturat aproximativ la începutul anilor '60, odată cu ieșirea gîndirii marxiste din „tunelul dogmatismului” — după expresia deosebit de plastică a unui autor. Reacția instinctivă a concepției marxiste în fața unei asemenea închistări, chiar dacă în anumite condiții istorice nu a putut căpăta o formă ostensivă și sistematică, a generat în decursul timpului cel puțin cîteva „străpungeri” (Lenin, Labriola, Lukacs, Gramsci ș.a.) pe care exegeza marxologică le-a semnalat și evaluat atât în sine, cât și în raport cu dezvoltarea generală a acestei concepții. Însă revitalizarea extraordinară a marxismu-

lui în ultimele două decenii și, concomitent, mondializarea sa constituie procese calitativ noi. Între efectele acestora trebuie semnalată multiplicarea centrelor de gîndire și creație marxistă, paralel cu caducizarea pretenției de a deține monopolul — în care s-a încercat conservarea gîndirii lui Marx. Nu e mai puțin adevărat că o asemenea deschidere teoretică comportă riscuri și a provocat excese. Vechii tradiții intelectuale militante — care a căutat cu obstinație în textele lui Marx și Engels răspunsuri și rețete pre-eliberate pentru soluționarea unor probleme concrete ale practicii revoluționare — i s-a substituit treptat o mai elevată tradiție academică, dedicată analizei de text și reconstrucției teoretice. Însă conturarea acestei perspective profesionale a generat o explozie a „lecturilor” (parcelare) ale lui Marx, precum și transnarea operei sale în funcție de așa-zisele „perioade” (tinerețe-maturitate), „tăieturi” (Ideologie-Știință), „despărțiri” succesive (de Hegel,

de Feuerbach) sau discipline (filozofie, economie, sociologie etc.), ceea ce a dus, în anumite cazuri, la rezultate valoroase privind evidențierea traiectoriei intelectuale a marelui gânditor dar și, foarte adesea, la desființarea unității concepției sale. Regretul academic, adesea exprimat, că Marx nu a scris elte un manual de filozofie, de economie, de sociologie și, eventual, unul de etică, precum și tentativele de a umple aceste „lacune”, nu sînt străine de o anumită infuzie ideologică: multiplicarea „lecturilor” și tranșarea pe discipline permite „disciplinarea” și „cumințirea” concepției marxiste însăși, alterează potențialul său genuin, critic și revoluționar; după cum, pe plan teoretic, ascunde riscul unui relativism dizolvant (V. Tonoiu, *Orizonturi de reconstrucție și înlîmpinare a concepției lui Marx asupra istoriei*).

O altă consecință a evoluției gândirii marxiste în ultimele două decenii este legată de manifestarea unei oarecare derute ca urmare a multiplicării revendicărilor de autenticitate asupra recuperării concepției marxiste (fiecare autor cedînd ispitei de a propune „Marx-ul său”). Pe acest fond de diversificare a abordărilor și de confruntare a punctelor de vedere mulți s-au grăbit să proclame „criza marxismului”.

Volumul apărut sub auspiciile prestigioasei Edituri Științifice și Enciclopedice constituie o încheiată replică teoretică și ideologică dată unor asemenea profeții. Colecția de studii, aparținînd unor cunoscuți cercetători și cadre didactice, reușește să sugereze fecunditatea impactului gândirii lui Marx asupra dezvoltării contemporane a întregului evantai de discipline sociale, de la filozofie, economie și sociologie pînă la logică și estetică. Dincolo de diversitatea preocupărilor și a modalităților în care își propun să demonstreze contemporaneitatea creației teoretice a lui Marx, fiecare autor reiterează concluzia generică — cu altă mai semnificativă cu cît a fost formulată de un politolog occidental — că ideile acestuia „rămîn cea mai puternică dintre forțele intelectuale ce transformă astăzi, neconținut, felul în care gîndesc și acționează oamenii” (O. Trăneș, *Karl Marx și gîndirea politică*, p. 164).

În legătură cu structura lucrării pe care o semnalăm cititorilor trebuie remarcată, în primul rînd, varietatea contactelor stabilite de autori cu concepția lui Marx (și cu posteritatea sa teoretică) ceea ce duce la lărgirea spectrului tipologic al studiilor: de la cele clasice de marxologie la dezvoltări teoretice în prelungirea și în spiritul lui Marx.

Volumul debutează cu un sintetic și cuprinzător studiu în care prof. D. Ghișe trece în revistă nu numai semnificația apariției concepției marxiste în istoria cunoașterii, ci și marile idei-forță ale acesteia, prezența lor

fecundă în dezbaterile filozofice contemporane, atît pe plan internațional cît și în țara noastră, mai ales după Congresul al IX-lea al PCR. Studiile semnate de A. Marga, A. Mișu și V. Tonoiu se circumscriu uneia din temele majore ale marxologiei: receptarea și perpetuarea (epigonică deformatoare sau creatoare) a concepției marxiste. Într-un documentat studiu dedicat explicit *Recepției esenței marxismului*, A. Marga trece în revistă principalele tendințe teoretice dezvoltate pe solul marxismului (și uneori alături de el) de la sfîrșitul secolului trecut și pînă în prezent: interpretarea economică (cu ramificațiile sale filozofice de natură neokantiană sau sociologizante: austro-marxismul), perspectiva științistă asupra disciplinelor socioumane după modelul naturalist, simplificările dogmatice și nedialectice manifestate începînd cu deceniul al treilea, interpretarea antropologizantă, „teoria critică”. Nu sînt omise nici reacțiile critice în raport cu aceste orientări (Plehanov, Labriola, Lenin, R. Luxemburg, Lukacs, Gramsci, Althusser, Habermas). Mai analitic, studiul prof. A. Mișu propune o temă de reflecție majoră: dintre filozofie și sociologie în opera lui Marx. Pe acest plan, autorul identifică cinci direcții reducționiste: considerarea filozofiei lui Marx ca o „imagine atotcuprinzătoare asupra lumii (în același timp natură și societate) în care omul există și acționează istoric”; identificarea filozofiei cu materialul istoric plus materialismul dialectic; reducerea filozofiei doar la viziunea materialistă asupra societății și istoriei; circumscrierea sociologiei lui Marx la (prea) des evocatul pasaj din *Prefața la Contribuția la critica economiei politice*; și egalizarea filozofiei cu știința (sociologia). Plecînd de la interesanta considerații asupra caracterului „polimorf” și „stratificat”, extrem de bogat în „străpîngeri” teoretice (deși inegal elaborate), al operei lui Marx — ceea ce a făcut posibilă coexistența unor tipuri diametral opuse de receptări: de la dezvoltarea creatoare la epigonica scolastică ce degenează într-o „vulgară” de tip doctrinar — V. Tonoiu analizează două dintre principalele „orizonturi de înlîmpinare” ale teoriei marxiste: pe de-o parte istoria, teoria și filozofia istoriei.

Un alt grup de studii propun reconsiderări, sau chiar dezvoltări, ale modalităților tradiționale de aprehensiune a unora dintre ideile sau teoriile lui Marx. Preocupată de reliefarea unor particularități ale ontologiei sociale din perspectiva dislocării simplificărilor materialist-mecaniciste referitoare la rolul conștiinței, Călina Mare (*Aspecte ontologice în creația lui Marx*) examinează raporturile dintre natură și societate, material și spiritual, real-posibil-ideal ajungînd la concluzia că „textele lui Marx prefigurează o po-

sibilă dezvoltare ontologică, în sensul tratării existențiale a conștiinței umane, atât ca proces interior și componentă ideală a acțiunilor umane, cât și ca produs exteriorizat, ca obiectualizare în produse materiale și ca obiectivare în produse spirituale" (p. 54). M. Drăgănescu (*Marx și filozofia naturii*) se ocupă de dificultățile pe care le ridică noile descoperiri ale științei (fizicii în special) pentru imaginea clasică asupra unității lumii materiale, și de modalitățile în care, pe această bază, poate fi concepută însăși unitatea științei: a. fie printr-o reducere la o fizică fundamentală a tuturor disciplinelor științifice; b. fie pe baza unei ontologii sistemice a naturii; c. fie prin conceptul de „inel al lumii materiale”. Gh. Postelnicu abordează o problemă intens dezbătută de economiști în zilele noastre: în condițiile modificărilor profunde pe care revoluția tehnico-științifică le impune structurii și rolului factorilor de producție mai putem considera munca singurul factor creator de valoare? Utilizând teoria valorii-muncă desăvârșită de Marx, autorul demonstrează actualitatea acesteia pentru decodificarea unor mutații importante întregite de economia capitalistă contemporană, între care modificarea formei (dar nu și a conținutului) raportului dintre muncă și capital: exploatarea „muncitorului colectiv socialmente combinat pe scară mare” de către „capitalul total”, ceea ce înseamnă că formele de redistribuire ale plusvalorii se pot modifica fără ca, în esență, mecanismele de generare a acesteia să se schimbe. Interesantă, și mai puțin vehiculată în literatura autohtonă, apare perspectiva prof. Rácz Győző asupra filiației și continuității Hegel-Marx, asupra premiselor inițiale, de ordin metafizic (în sens aristotelic) ale primelor texte marxiste. T. Dima avansează, pe baza unor originale contribuții românești în materie, unele soluții teoretice pentru elucidarea raportului — „de complementaritate operațională” — dintre logică și dialectică, înțelegând ca formă filozofică a logicii.

Deosebit de utile pentru însăși reconstrucția actuală a marxismului sînt preocupările, semnalate de I. Pirvu (*Modalități de reconstrucție a structurii teoretice a Capitalului*) pentru definirea „ideii marxiste de știință”, a tipului specific de idealizare pe care se întemeiază structura Capitalului. Autorul trece în revistă concluziile ce au putut fi desprinse din perspectiva orientărilor epistemologice bazate pe paradigma monismului metodologic al științei. Prof. Kallós argumentează convingător — definirea statutului unei sociologii a cunoașterii și a conceptului marxist de ideologie, demers necesar dacă avem în vedere reticențele unor teoreticieni marxisti în raport cu această problematică. Un loc aparte în cuprinsul acestui volum îl ocupă speculațiile elegante, articulate într-o formă esetică, pe care prof. Ianoși le dezvoltă — plecînd de la experiența teoretică a lui Marx — luînd ca pretext o paralelă între știință (economie) și artă, încununată de ideea fascinantă a artei ca model de societate întemeiată pe libertatea umană.

Contemporaneitatea gândirii lui Marx sînt deopotrivă ilustrate și în studiile, documentate și interscante, semnalate de Elena Zamfir, O. Trăsnea, N.N. Constantinescu, P. Teodor P. Pânzaru și P. Ioan.

Asemănător ca factură unor lucrări mai vechi precum *Marxismul și contemporaneitatea* sau *Capitalul lui Marx și contemporaneitatea*, acest volum omagial se deosebește de precedentele sale prin conținut. El marchează un salt calitativ (chiar dacă neîncheiat) al gândirii marxiste românești de la un ilustrativism teoretico-bibliografic ce nu făcea decît să afirme contemporaneitatea concepției lui Marx (substituind argumentul prin citat), la creație teoretică originală în spirit marxist, singura în măsură să demonstreze caracterul viu, germinativ și actual al unei exemplare „gîndiri devenită lume”.

Călin Anastasiu

Psihologia socială în România (coord. Ana Tucicov-Bogdan), București. Edit. Academiei, 1984

Sinteză tematică de amploare, lucrarea coordonată de Ana Tucicov-Bogdan, avînd ca autori pe Septimiu Chelcea, Pavel Mureșan, Adrian Neculau, Nicolae Radu, Ana Tucicov-Bogdan, prezintă o remarcabilă evaluare istorică dublată de o reconstrucție globală teoretică și empirică a domeniului psihologiei sociale în țara noastră.

Ineditul perspectivei de tratare rezultă din premisele metodologice de evaluare, selecție și interpretare a informației psiho-sociale relevante, exprimate în opțiunea autorilor spre esențializarea fenomenelor și proceselor psiho-sociale din diferite etape istorice ale societății românești.

Rigoarea demonstrației, întemeiată pe informația bibliografică bogată, deschiderile spre aspectele problematice ale domeniului, la care se adaugă caracterul agreabil al lecturii, fac din prezentul volum o lucrare de referință în ceea ce privește geneza și dezvoltarea psihologiei sociale românești.

Supunem atenției cititorului câteva repere teoretico-istorice și direcții analitice ale studiului, insistând îndeosebi asupra punctelor de vedere originale avansate, a deschiderilor oferite teoriei și practicii sociale din țara noastră.

1. Perspectiva istorică de tratare i-a condus pe autori la constatarea importantă că psihologia socială în România a început — înainte de a fi o abordare științifică teoretică a manifestărilor psihice de interacțiune umană — ca o preocupare de natură practică; cu un interes special și o anume grijă, față de comportamentul social al indivizilor, manifestare din partea celor ce au avut în sarcina lor creșterea, îndrumarea ori conducerea oamenilor, inclusiv corectarea conduitei lor, în raport cu cerințele și normele colective sau ale grupurilor sociale dominante la vremea respectivă. În acest fel, diferite „cărți de comportare” și de „învățătură” ale unor vechi cărturari români, cronicile românești, scrierile de călătorie și observațiile călătorilor dovedesc o veche preocupare practică, la români, pentru coordonarea comportamentului uman, pentru un gen de „control social”: al conduitei indivizilor (A. Neculau, cap. II). Această viziune psihosocială — de *conformare dorită* la diferite norme recomandate și „înțelepciuni” populare — a premers începuturilor teoretice ale psihologiei sociale românești propriu-zise.

2. Primele reflecții și generalizări de ordin teoretic asupra manifestărilor psihice colective, precum și cu privire la cauzele ce le-au determinat în viața poporului român se situează în cultura românească — spre sfârșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului actual.

Este semnificativ faptul că tot ce s-a gândit și s-a scris în cadrul acestor reflecții, despre caracteristicile psihomorale ale poporului român, despre geneza însușirilor sale psihice s-a produs sub influența dominantă a *ideii de unitate națională, de afirmare a forței colective, a nevoii de întregire a țării și neamului românesc*.

3. Sînt de relevat contribuțiile originale aduse în volum referitor la geneza disciplinei analizate, specificându-se că din punct de vedere comparativ cu *evolucția psihologiei colective* din acel timp în occident ori în *psihologia popoarelor*, cum o numise W. Wundt, și care abia după apariția lucrării lui F. L. Allport, intitulată *Social Psychology* (1924) avea

să intre în faza ei științifică (cf. M. Deutsch, 1970), *la noi momentul crucial pentru declanșarea unei reflecții psihosociale științifice* îl constituie contribuțiile aduse în acest domeniu de C. Dimitrescu-Iași, N. Vaschide și D. Drăghicescu. Ca urmare, se susține în lucrare; anii dintre 1897 și 1907, marcați de aceste idei perene de ordin teoretic, pot fi socotiți ca *ari de început științific al psihologiei sociale românești*.

4. Dar, așa cum documentat se afirmă în volum, acest început a fost precedat de o întreagă problematică psihosocială a vremii, frecvent abordată în scrierile unor gânditori marxiști din România, ca: C. Dobrogeanu-Gherea, St. Stîncă, I. Nădejde, P. Mușoiu ș.a.; în diferite studii și articole din presa muncitorească; precum și în cadrul mișcării de la „Contemporanul” (Iași 1881—1891).

5. Stabilind premisele teoretice sus-menționate, autorii argumentează că psihologia socială în România evoluează sub acțiunea unor factori interni și externi. Ea va reflecta din ce în ce mai mult o realitate psihosocială autohtonă, abordînd procese și manifestări psihice proprii vieții sociale românești. Încet, față de tematica psihologiei vesteuropene ori a celei nordamericane, care de predilecție studiază: comportamentul social la popoarele primitive; procesele de aculturație și asimilare culturală la unele populații imigrate, geneza manifestărilor xenofobe, a prejudecăților rasiste ori „umanizarea” relațiilor interpersonale în producția industrială etc., psihologia socială românească abordează, cu precădere: caracteristicile etnice ale poporului român, calitățile și defectele românilor, studiul atitudinilor sociale, structurile de comunitate și viață colectivă ale societății românești, transmiterea de valori culturale și tradiții, formele de comunicare socială, aspectele de adaptare socială a indivizilor ș.a.

6. Factorii de ordin științific din exterior, care au favorizat dezvoltarea preocupărilor de psihologie socială în România au fost în opinia autorilor, mai întîi, *influența curentului etno-psihologiei*, creat la mijlocul secolului trecut de M. Lazarus (1824—1903), și H. Steinthal (1823—1899). În al doilea rînd, influența opereii *Völkerpsychologie* a lui W. Wundt, sub îndrumarea căruia s-au format psihologii români ca E. Gruber, C. Rădulescu-Motru, F. Ștefănescu-Goangă. Ideea de bază în psihologia dezvoltată de M. Lazarus și W. Wundt a fost că societățile umane, în evoluția lor, dezvoltă un *spirit colectiv* ce le caracterizează. Două concepte au fost create pentru a exprima fenomenele psihice colective — de *Volkgeist* (spiritul poporului) și *Volksseele* (sufletul poporului), înțelegînd prin primul caracteristicile etnice, spirituale ale popoarelor, iar prin „sufletul poporului” fenomenele

psihice colective, precum: limba, moravurile religia, miturile colectivității date. În al treilea rând, divergențele dintre psihologia introspectivă-individuală și sociologia vremii, cu cele două tendințe ale lor: de „sociologizare” a întregului comportament uman (E. Durkheim, 1858—1917) și cea de „psihologizare” a fenomenelor sociale (G. Tarde, G. le Bon), din înfruntarea cărora a rezultat o *viziune nouă psihosocială* asupra manifestărilor umane. Acești factori din exterior au acționat indesebi asupra formației psihosociologilor români care studiaseră în occident.

Cit privește condițiile favorizante din țară, așa cum rezultă din analiza efectuată, ideile progresiste ale unor oameni de cultură pregătiseră într-un fel receptivitatea pentru problemele psihosociale, pentru o înțelegere determinist-istorică a conduitelor umane. „Știința oficială” luase chiar poziție împotriva psihologiei introspective-individualiste și spiritualiste din acea vreme. Fenomenul conștiinței umane, care la W. Wundt era înțeles ca o „sinteză creatoare” a spiritului individual C. Rădulescu-Motru (în 1898) îl considera ca pe „product, în același timp, a trei categorii de factori: psihici sau personali, factori sociali și de natura condițiilor materiale în care trăiește individul.

7. Astfel, concluziile autorilor converg spre ideea că sub aspectele ei majore, psihologia socială din România parcurge două mari faze evolutive: *una clasică, legitimată prin cercetări instituționalizate, prin statut academic de disciplină studiată în învățământul românesc și, ecalaltă, de evoluție modernă contemporană*. Înăuntrul lor, aceste perioade mari se subdivid în mai multe etape caracteristice procesului concret și multicondiționat al dezvoltării acestei psihologii.

În *PARTEA ÎNTII* a cărții s-au analizat originile mai îndepărtate, în cultura românească, ale viziunii psihosociale autohtone asupra manifestărilor psihice umane-individuale și colective, constituirea psihologiei sociale românești, primele ei două etape de evoluție. *PARTEA A DOUA* a fost dedicată studierii diferențiate a fazei moderne contemporane.

8. Încheind schița istorică cu trecerea în revistă a manifestărilor științifice în domeniul psihologiei sociale românești și a principalelor ei aspecte din etapa actuală, lucrarea continuă cu o analiză de adâncime a principalelor procese sociale din România în raport cu realitatea unor grupuri sociale ce le dau viață. Procesele de bază luate în studiu sint: *industrializarea modernă, urbanizarea, colectivizarea agriculturii și culturalizarea maselor*, iar structurile grupale — grupurile de muncă în statul românesc trecut și cel de azi, muncitorii indus-

triali de diferite generații în evoluția societății românești, grupurile de navetiști și grupele de distracție ale tinerilor. Metodologic, modul de analiză a acestor realități sociale în viziune istorico-socio-psihologică este unic în literatura noastră de specialitate; un model de gândire ce modifică valențele cunoașterii psihosociale românești. În mod semnificativ capitolul VI dedicat studierii acestei problematici se încheie cu un paragraf intitulat *Grupuri umane, valori și progres social*. Cit de puține cercetări, încă, au fost consacrate acestor probleme din viața colectivității noastre ne-o spune lista notelor bibliografice întocmită de N. Radu semnatul capitolului. Prin realizarea sa, studiul dat intră în ansamblul „contribuțiilor actuale” la dezvoltarea psihologiei sociale românești.

9. Aportul la dezvoltarea metodei și a tehnicilor de cercetare în psihologia socială românească se înscrie pe direcția analizei relației dintre viziunea teoretică asupra obiectului acestei științe și metodă (S. Cheleca, capitolul VII), a unor probleme metodologice actuale privind trecerea la analiza secundară și arhivarea anchetelor psihosociale, alternative reprezentate de utilizarea bibliografiei în cercetarea psihosociologică, valoarea și specificul tehnicii analizei conținutului în psihologia socială.

O analiză amplă este dedicată cercetărilor asupra relațiilor în colectivele de muncă care, au îmbrățișat o bogată tematică psihosocială: „rolul colectivului la diferite nivele de muncă, „aspectele psihosociale ale muncii industriale”, „grupul de muncă industrială”, „echipa de conducere în unități economice”, relațiile umane în grupele de muncă industrială ș.a. Dincolo de înregistrarea minuțioasă a contribuției psihologilor români la cercetarea grupurilor umane, autorii studiului (de la capitolul VIII, N. Radu și A. Neculau) reușesc să desprindă modelele cele mai instructive de investigație.

Întreaga imagine asupra psihologiei sociale în România se completează cu semnalarea cercetărilor efectuate într-o serie de probleme mai speciale privind integrarea profesională a tineretului, factorii psihosociali ai creativității individuale și de grup, cercetarea fenomenelor de competiție și cooperare în educație, a proceselor de învățare socială, dezvoltarea experimentului în cercetarea psihosociologică, analiza motivației prosociale ș.a., cele mai multe din ele cuprinse în capitolul XI, dar și în notele bibliografice și conținutul altor capitole (P. Mureșan, A. Neculau, N. Radu).

Autorii lucrării au meritul incontestabil de a oferi cititorului nu atât un inventar de

probleme cît reflecțiile originale, aportul autohton al cercetărilor de psihologie socială, progresul realizat în cunoașterea psihologică,

împreună cu aplicațiile posibile ale rezultatelor obținute la practica vieții sociale românești.

Dr. Maria Larionescu

Dimensiuni și funcții ale culturii în socialism (coordonatori Al. Tănase, Elena Gheorghe), vol. I, București, Edit. Academiei, 1984

Alcătuită după o schemă riguroasă — de la conceptul de cultură, analiza crizelor de involuție și dezvoltare, cu insistență asupra specificului românesc, la tratarea sistematică a dimensiunilor și funcțiilor culturii — lucrarea *Dimensiuni și funcții ale culturii în socialism* impresionează prin actualitatea și dificultatea problemelor tratate. Pentru elaborarea și dezvoltarea acestei lucrări a fost instituit special un „seminar științific”, în care, începînd cu anul 1979, au fost discutate tezele programatice, unele idei-ipoteză, primele elaborări, aspectele dificile apărute etc. Autorii lucrării sînt cadre didactice și cercetători (13 la număr), reuniți într-un efort de creație și acomodare reciprocă, într-un domeniu atît de dificil ca cel al culturii. Rezultatul muncii întreprinse de acest colectiv este un grup de teme, tratate în 10 capitole, cu o continuitate de fond deosebită, din care se remarcă, totuși, cîteva asupra cărora ne vom concentra atenția în prezentarea noastră.

Am remarca, în primul rînd, efortul de a pune ordine în analiza noțiunii de criză a culturii (capitolul 2. Statutul contradictoriu al culturii contemporane. A. Noțiunea de criză a culturii contemporane. B. Criza culturii în condițiile capitalismului sau culturile de criză. Socialismul și criza culturii — autoare: Elena Gheorghe și Rodica Topor). În opinia autoarelor acestui capitol contradicțiile culturii contemporane se acumulează la diferite nivele, în primul rînd la cel al istoriei, al tehnologiei și al organizării sociale, în general. Nu mai este vorba, deci de contradicțiile acumulate de o societate sau alta, ci de toate, firește în diferite măsuri și cu șanse diferite de rezolvare. În perspectivă sincronă, diferența dintre analiza globală și cea particulară (la nivelul sistemelor sociale, zonelor geografice, culturilor naționale etc.) este reală, importantă și clar tratată de autoare. Firește, analiza sincronă, perspectiva structurală, „în spațiu” nu exclude, ci presupune pe cea diacronă, istorică, „în timp”. Căci, la nivelul istoriei se constată evoluția culturilor și, desigur, crizele de progres sau de involuție. Sublinierea diferenței dintre tensiunile care duc la creștere și progres și cele care determină regresul justifică, pe drept, conceptul de „criză a culturii” (sau de creștere, de dezvoltare și progres) și pe cel de „cultură de criză” (sau în destrămare), separîndu-se — și sub acest aspect — orînduirea capitalistică de cea socialistă, care cunoaște numai prima categorie de criză, cea de creștere și dezvoltare. Analiza problemei „pe cazul țării noastre”, pornind de la documentele de partid, de la opera teoretică a tovarășului Nicolae Ceaușescu, este remarcabilă prin sublinierea capacității societății românești de a o depăși.

Am remarca și insistența autoarelor asupra factorilor generatori de tensiune la nivelul culturii. În primul rînd: revoluția științifico-tehnică, mutația valorilor, dificultatea selecției și trierii lor, constituirea noilor ierarhii, distanța obiectivă dintre noua tehnică și valorile umaniste, rămase mult în urmă, eforturile de manipulare a culturilor (adesea, violente), apariția falselor ierarhii, tendințele hegemoniste, criza convingerilor, subvalorificarea culturală a oamenilor etc. Acțiunea sincronă a acestor factori amplifică spațiile de criză, accentuînd dezordinea culturală în perioada actuală, de trecere de la o etapă la alta, de salt în istoria tuturor culturilor contemporane.

În cazul țării noastre, cauzele crizelor de creștere sînt atît generale, cît și specifice; unele efecte negative ale revoluției științifico-tehnice, impactul crizelor externe, preluarea unor influențe nocive din cauza actualelor condiții în care au loc schimbările culturale, abaterile de la umanismul socialist, dificultatea selecției culturale la nivel individual, distanța obiectivă dintre democratizarea culturii (accesul la cultură) și democrația culturii (creația de masă) etc.

În partea a II-a a lucrării, „Cultură — Istorie — Progres”, cea mai extinsă ca spațiu — se adîncește mult analiza culturii românești, planul diacronic fiind dominant. De această dată, sînt analizate și triate contribuțiile care se constituie în surse de cunoaștere importante ale specificului românesc. Încercarea este temerară și dificilă din motive foarte diverse: imposibilitatea cercetărilor „pe viu”, cînd este vorba de trecut, lipsa atlaselor axiologice, ireductibilitatea fenomenului analizat la opinia cîtorva personalități — este adevărat, de primă mărime — ale culturii

noastre etc. Ideal ar fi fost ca specificul culturii noastre să rezulte, cum ne îndeamnă H.H. Stahl, atunci când li aduce critici lui L. Blaga, din cercetarea concretă și, desigur, riguroasă a realității românești¹, dar acest lucru este extrem de dificil de realizat. Trebuie să recunoaștem, totuși, ca pe un merit al autorilor adunarea la un loc a unor surse diferite și comentarea lor. Am remarca, din această parte a lucrării, clarificările de substanță ale conceptelor de național și universal în cultura noastră (Traian Podgoreanu, Al. Tănase), sensul și direcțiile inovației culturale (Oltea Mișcol) și încercarea de a stabili indicatori ai progresului cultural în socialism (Elena Gheorghe). Credem că trebuie reținută și ideea, mai generală, care rezultă din această parte a lucrării, că analiza specificului unei culturi nu poate fi decît multiunghulară. Culturile, ca și oamenii, nu sînt numai ceea ce cred ele despre specificul lor; este, la fel de important, cum se constituie acest specific, cum evoluează în timp, cum se reflectă în oglinda altor culturi și cum arată ele în diferitele momente ale evoluției lor. În ceea ce ne privește, rămînem la ideea formulată de Dumitru Ghișe, reluată și de autori în capitolul 4, că o lucrare de sinteză pe tema profilului spiritual al poporului român se mai lasă încă așteptată. Ea nu poate fi redusă la opinia cîtorva personalități, oricît de mari ar fi ele, chiar dacă aceste opinii ar fi riguros comparate și analizate în ideea unei sinteze cu valabilitate mai generală.

¹ H. H. Stahl, *Amintiri și gînduri*, București, Edit. Minerva, 1982.

Partea a III-a a lucrării — „Cultură și civilizație (Funcțiile obiective ale culturii)” — ne reîntoarce în zona teoriei generale, fiind axată pe funcțiile obiective ale culturii. Remarcăm din cuprins: discuția noțiunilor de „cultură constituită” și „cultură constituantă” (Gheorghe Ceașu); prima fixează și transmite, cealaltă neagă și instituie noi valori și semnificații; noul statut al științei și tehnicii în epocă contemporană (Elena Gheorghe) și, mai ales, referirile la sensul umanist al revoluției științifico-tehnice și unitatea funcțiilor în socialism (Elena Gheorghe). Valoarea teoretică și informativă a acestei părți din lucrare ni se pare deosebită. Prezentarea pe larg, clară, a problemei corelației necesare între revoluția științifico-tehnică și revoluția socialistă umple un anume gol în literatura de specialitate și la noi și acest lucru trebuie apreciat ca atare. Împietirea celor două revoluții cea (socialistă și cea științifico-tehnică) exprimă, în modul cel mai direct, noul rol al culturii în vremea noastră, mai activ decît oricînd, urmîrind conștientizarea a ceea ce se împlinșă, susținerea activă a progresului și prospectarea viitorului.

În ansamblu, considerăm lucrarea *Dimensiuni și funcții ale culturii în socialism* ca importantă prin actualitatea temelor abordate și prin calitatea tratării; cîteva dintre ele, asupra cărora ne-am oprit în prezentarea noastră, le considerăm de excepție. Așteptăm cu mult interes apariția celui de-al doilea volum.

Nicolae Radu,
Carmen Furtună

Unemployment and growth in the western economies, Council on foreign relations, Inc., New York, 1984

Lucrare colectivă bucurîndu-se de contribuția unor cunoscuți specialiști (printre care fostul prim ministru al Franței — Raymond Barre, Shirley Williams — președinte și cofondator al Partidului Social Democrat din Anglia, Marina V. N. Whitman — vicepreședinte al Companiei General Motors etc.) reprezintă al doilea volum din cadrul unui proiect mai general promovat de Consiliul pentru relațiile externe dedicat problemelor și raporturilor dintre Statele Unite și țările vest-europene.

Imaginile reciproce pe care europenii (din vestul continentului) și americanii și le fac devin tot mai nefavorabile, divergențele de interese și opinii cresc în intensitate. Așa cum arată Cyrus R. Vance (fost ministru de externe al S.U.A. și președinte al grupului

de consilieri ai amintitului proiect) „Relațiile dintre Europa de Vest și Statele Unite au devenit mai tulburente în ultimii ani. Au crescut divergențele în ceea ce privește interesele și modalitățile de percepție” (p. 111). O cauză majoră care a generat (și explică) deteriorarea puternică a raporturilor S.U.A. cu Europa de Vest constă în dificultățile economice crescînde cu care se confruntă țările acestei părți a globului. Nemulțumirea populară față de politicile susținute de diferitele guverne occidentale își au suportul în greutățile tot mai mari trecute pe seama maselor, în sporirea șomajului și prelungirea sa, în lipsa unor perspective clt de clt realiste și credibile. „Astăzi — arată în introducere la acest volum Robert D. Hormats — șomajul este o problemă majoră morală, socială și umană a

Vestului. El generează o directă contestare economică și politică a conducătorilor occidentali și a stabilității occidentale" (p. 1).

Caracteristici principale ale șomajului sunt menționate, printre altele, amploarea, persistența și durata prelungită a acestuia. Deși în ultimii zece ani, în Statele Unite s-au creat circa 20 milioane noi locuri de muncă, șomajul continuă să afecteze circa 8% din totalul forței de muncă ca urmare a unor factori diverși care conduc la lichidarea masivă a altor locuri de muncă. Unele grupuri ale populației sunt puse în situații cu totul disperate: rata șomajului pentru tinerii negri sau spanioli este de circa 40%, iar între 1979 și 1983 șomajul în rândul întregului tineret american a crescut de la 11% la 17%.

Țările vest europene au un șomaj și mai pronunțat, crearea de noi locuri de muncă stagnând în anii '70. Modelele de șomaj sint, în general, similare pentru grupul de țări analizate „America de Nord împărtășește un model similar cu Europa occidentală privind șomajul raportat la sex și vîrstă” (Shirley Williams, p. 127). Pentru Statele Unite se adaugă prejudiciile puternice de ordin social. „Cei care combină toate dezavantajele — fiind tineri, nepregătiți profesional, necalificați și negri — sint nucleul celor lipsiți de speranță a unei generații deposedate” (S. Williams, p. 128).

Ceea ce merită a fi remarcat constă în optica de ansamblu asupra șomajului ce se degajă din studiile întreprinse. Bineînțeles, continuă să acționeze și unii factori cu caracter de ciclicitate care oferă o explicație parțială problemei, dar elementul esențial al analizei se cuvine a se concentra asupra caracterului structural al șomajului, căci „... cu un șomaj în majoritatea țărilor europene (occidentale, — n.n.) cu o tendință superioară chiar celei dinaintea începutului ultimei recesiuni și cu o rată „naturală” de șomaj (ex. rată a cărei reducere ar conduce la presiuni infracționare crescînde) în Statele Unite estimată la 6—7 procente, explicațiile problemei șomajului sint tot mai mult concentrate asupra caracteristicilor structurale și a funcționării economiilor și piețelor lor constitutive” (Whitman, p. 26).

Aceste explicații de natură structurală sint și ele de ordin diferit. Am putea remarca, în acest sens, studiul semnat de Raymond Barre intitulat sugestiv: *National versus international solutions for unemployment*. Elementul esențial al analizei trebuie plasat, după Barre, în însuși procesul de creștere economică. „Deteriorarea situației angajării forței de muncă și creșterea lipsei de locuri de muncă este fundamental determinată, în Europa ca și în Statele Unite, de scăderea expansiunii economice” (p. 62). La această explicație de bază se mai pot adăuga conside-

rații cu privire la tendințele în sfera veniturilor și a beneficiilor la capitalul investit.

În Europa, mai mult decît în S.U.A., economia s-a „mișcat” în cadrul unei contradicții: o mărire a productivității muncii și o scădere a creșterii economice. Rezultatul a fost tocmai lipsa unor noi locuri de muncă. La rîndul său, această situație este pusă în directă corelație cu efectele sociale și economice negative ale progresului tehnic: noile tehnologii au dus la declinul unor industrii și, deci, la reducerea locurilor de muncă. „Din anii '70, industriile care constituiau fundamentele dezvoltării economice în țările industrializate proprii secolului nouăsprezece decad sau regresează; printre acestea se numără extracția de cărbune, oțel, textile, construcții navale, și chimia de bază” (p. 66). Întreprinderile care nu au putut să se adapteze schimbării tehnologice au fost eliminate, reducîndu-se astfel numărul locurilor de muncă. Implicațiile negative ale procesului tehnologic este menționat și de alți autori. Dacă progresul tehnologic a fost mai susținut în S.U.A. (și Japonia) — fapt ce a generat și noi locuri de muncă (paralel cu lichidarea altora) — țările Europei occidentale reușesc să se integreze mai greu tendințelor de modernizare — ceea ce face ca lichidarea locurilor vechi de muncă să fie mult mai masivă decît crearea unor noi cerințe datorată marilor tehnologii. „Industria electronică americană crește și în aceeași situație sint și alte noi tehnologii cum ar fi laserii și biotehnologia. Același fapt este adevărat și pentru Japonia. Cel care pierde pare a fi Europa occidentală, a cărei cultură, sistem educațional orientat academic, și, adesea, relații industriale antagoniste, sint mai puțin adaptate pentru a face față noilor provocări tehnologice” (Williams, p. 123).

Soluții se oferă numeroase: o nouă politică economică care să asigure mobilitate și adaptabilitate industriilor, o nouă politică de angajare a forței de muncă presupunînd pensionări la cerere la vîrste mai mici, împărțirea unui loc de muncă între mai multe persoane, schimbări în sistemul de asigurări sociale, lichidarea neînțelegerilor dintre țări și realizarea unei cooperări atlantice, modificări în sistemul fiscal, reducerea sau înghețarea veniturilor muncitorilor etc.

În general, autorii cer o politică activă de promovare a unor măsuri pe termen lung și de profunzime, de sporire a interesului pentru investiții etc. Aceasta cu atît mai mult cu cît șomajul este nu numai economic păgubitor, ci și moral, social, politic etc. dăunător pentru oamneni și țările occidentale în ansamblul lor.

O. Hoffman

Perspectives in leader effectiveness (Paul Hersey, John Stinson, Eds.), Ohio, The Center for Leadership Studies, Ohio University, 1983

Începând cu anul 1971, când la Universitatea Southern Illinois s-a ținut primul Simpozion bialan asupra conducerii — ajuns deja la a șasea ediție — în psihologia americană a conducerii și a liderului se conturează mai multe tendințe: dezvoltarea intensivă — în paralel cu cea extensivă — a cercetărilor respective, efortul spre sistematizarea și integrarea numeroaselor teorii, studii și date empirice și, în fine, o deschidere mult mai pronunțată către practic-aplicativ, înțelegând prin aceasta atât formarea la conducători a unor structuri aptitudinal-atitudinale cât și înarmarea lor cu metode și tehnici psihosociale de conducere.

Ultimele două tendințe sînt semnificativ ilustrate de lucrarea editată de Paul Hersey și John Stinson, ambii specialiști consacrați în domeniul psihosociologiei conducerii.

Partea întâi *Citena contribuții recente* cuprinde două studii: C.A. Schriesheim, J. M. Tolliver, O.C. Behling, *Conducerea: unele implicații organizaționale și manageriale*, și F. E. Fiedler, M. M. Chemers, P. M. Bons, *Implicațiile modelului ocontingenței asupra creșterii eficienței organizaționale*.

În primul dintre acestea — și care constituie de fapt o analiză-diagnostică a teoriilor majore în domeniu — după ce se jalonează dezvoltarea gândirii asupra conducerii (faza trăsăturilor, faza comportamentelor, faza situațională) prin prisma conceptelor dominante, insistîndu-se asupra contribuțiilor recente (modelul Ohio, teoriile lui Fiedler, House și Mitchell, Vroom etc.), autorii enumeră o serie de implicații practice ale teoriilor și modelelor analizate. Astfel, selecția nu pare a fi răspunsul potrivit la creșterea eficienței conducerii, pentru că teoria trăsăturilor nu se validează; formele actuale de pregătire psihosocială a conducătorilor par inadecvate, multe dintre ele fiind bazate pe aserțiunea celui mai bun stil de conducere, considerat acontextual și asituațional.

Pentru că nu se datorează unui set unic de caracteristici personale, conducerea nu este rezervată unei elite, ci poate fi realizată de majoritatea indivizilor printr-o pregătire adecvată. Autorii consideră — și sîntem total de acord cu opinia lor — că prin pregătirea psihosocială a conducătorilor trebuie să se formeze atât capacități de diagnostică a situației și a comportamentelor adecvate cât și abilități de adoptare a respectivelor comportamente. Pentru ca un conducător să fie eficient el trebuie să fie flexibil, să-și adegveze comportamentele la diferențele specifice subordonaților și situației.

În cel de-al doilea studiu, autorii se referă, în principal, la un program de pregătire a conducătorilor, "*Leader Match Program*", inițiat de F. Fielder, M. Chemers și M. Mahar încă din 1976.

Esența programului rezidă în faptul că — în acord cu modelul contingenței — performanța conducerii poate fi crescută fie modificînd personalitatea liderului, fie modificînd situația de conducere astfel încît aceasta să se ajusteze (matches) la personalitatea liderului. Și intrucît este mai ușor — consideră autorii — să schimbăm situația decît personalitatea liderului, programul de pregătire îl învață pe acesta cum să ajusteze situația conform motivației sale. Sînt prezentate apoi sumar opt studii de validare ale acestui program — din care patru în unități militare — semnificative statistic privind creșterea performanței la liderii respectivi.

Față de *Leader Match Program* avem însă o serie de obiecții. Din cele expuse, rezultă că autorii identifică situația cu caracteristicile psihoindividuale și psihosociale ale subalternilor, neglijîndu-se factorii extrasociale — structura sarcinii în principal, Or, în anumite circumstanțe — ca cele militare, de exemplu, tocmai structura sarcinii, condițiile ambientale tind să fie prevalente. De asemenea, schimbarea — unilaterală — a subordonaților, ajustarea lor la motivația liderului, indiferent de natura și orientarea sa valorică, reprezintă în fapt o formă deghizată a celui mai autentic autocratism! Practic, este negată concluzia studiului anterior și a unora din cele următoare referitoare la flexibilitatea comportamentală a liderului.

Intrucît editorii consideră că o discuție despre conducere este incompletă fără analiza rolului și naturii puterii și a influenței sociale, în partea a doua a lucrării (*Putere și luarea deciziei*) sînt incluse studiul lui J.A. Lee: *Puterea liderului*, al lui J. G. Hunt și R. N. Osborn: *O abordare a conducerii pentru manageri din punctul de vedere al influenței multiple* și cel al lui V. H. Vroom: *Luarea deciziei și procesul conducerii*.

J.A. Lee explorează — în condițiile societății americane contemporane — impactul pe care schimbările sociale l-au avut asupra distribuirii puterii în organizații. Autorul propune un sistem lider-putere util pentru a inventaria ce resurse disponibile are liderul pentru inițierea unor schimbări și care — implicație foarte interesantă, după părerea noastră — poate constitui un instrument mai realist de a aprecia performanțele liderilor subalterni.

J. G. Hunt și R. N. Osborn definesc două tipuri de conducere: discreționară, inițiată de lider însuși și nondiscreționară, dictată de ambianță, organizație, variabile de grup. Autorii identifică factorii extrinseci liderului (complexitatea ambianței, complexitatea tehnologică și structurală a organizației, relațiile dintre acestea, variabilele de grup etc.) și pe cei intrinseci liderului (sarcina și abilitățile sale psihosociale, stilul atributiv, motivația de a conduce) care determină alegerea unui stil sau altul de conducere (discreționară sau nondiscreționară). Autorii consideră că liderului trebuie să i se formeze capacități diagnostice pentru a determina ce combinație de conducere discreționară/conducere nondiscreționară este adecvată de fiecare dată, iar pregătirea trebuie individualizată în funcție de tipul de conducere prioritar utilizat anterior programului de formare. De asemenea, pregătirea în domeniul conducerii trebuie considerată și în raport cu designul organizațional.

V. H. Vroom prezintă un model al stilurilor de luare a deciziilor cu cinci variante — două de tip autoocrat, două consultative și una participativă, parametrii care influențează alegerea de către lider a unui anumit stil decizional și, legat de aceștia, regulile de raționalitate a deciziei (regula informării, regula congruenței scopurilor, regula problemei nestructurate etc.). Implicațiile acestui model asupra programelor de pregătire a conducătorilor sînt bazate pe premisa că o componentă esențială a acestora este abilitatea de a-și adapta comportamentul la necesitățile situaționale — deci o nouă înfirmare a programului „Leader Match” — iar această abilitate rezidă și în selecționarea producerii adecvate de luarea deciziei pentru fiecare problemă.

Partea a treia (*Lider, subordonați și sarcină*) debutează cu prezentarea unei noi teorii a conducerii (R. J. House și T. T. Mitchell: *Teoria cale-scop a conducerii*) publicată pentru prima dată în 1971.

Această teorie, motivațională în esență, este exprimată în două propoziții generale: 1. comportamentul liderului este acceptat și-i satisface pe subordonați în măsura în care aceștia văd comportamentul respectiv fie ca o sursă imediată de satisfacție, fie ca instrumental pentru viitor; 2. comportamentul liderului este motivațional în măsura în care satisface necesitățile subordonaților contingente cu performanța efectivă și în măsura în care oferă subordonaților orientare, susținere, recompense etc. necesare pentru realizarea performanței. Liderul încurajează deci la subordonați dezvoltarea unor valențe în acord cu ceea ce oferă organizația; în această manieră, scopurile lor sînt legate de cele instituționale (comportament de suport). Liderul

trebuie să dezvolte, de asemenea, instrumentalitatea mijloacelor subordonaților pentru atingerea scopurilor de muncă (comportament instrumental). Teoria postulează că, în general, cu cît este mai scăzută structura sarcinii, cu atît mai ridicată va fi relația dintre comportamentul instrumental și variabilele dependente și cu atît va fi mai scăzută cea dintre comportamentul de susținere și respectivele variabile dependente. Deși a primit numeroase confirmări empirice, teoria trebuie testată la nivele ocupaționale cît mai diferite și în raport și cu conținuturi de sarcină cît mai variate.

P. Hersey, K. H. Blanchard și R. K. Hambleton (*Determinarea stilului de conducere: un proces și un instrumentar pentru construirea relațiilor eficiente de muncă*) expun o teorie a conducerii situaționale și explorează aplicațiile sale la relația dintre lider și subalterni. Variabila situațională majoră la care se raportează stilul de conducere este considerată maturitatea subordonaților, definită ca dispoziția și abilitatea acestora de a-și asuma responsabilitatea pentru direcționarea propriului comportament. Maturitatea este o variabilă complexă deoarece are atît o componentă psihologică cît și una tehnică, de competență; oricum, ea trebuie considerată numai în raport cu sarcina ce trebuie îndeplinită.

Această variabilă confirmă din nou falsitatea aserțiunii „celui mai bun stil de conducere”; maturitatea subordonaților, nivelul de constituire a grupului, structura sarcinii, presiunile ambientale etc. reclamă — după părerea noastră — cel mai adecvat stil de conducere în circumstanțele date și nu un stil universal care evident, nu poate fi întotdeauna cel mai bun.

T.W. Johnson și J. E. Stinson (*Gradul de adecvare persoană-sarcină și strategiile conducerii*) analizează relațiile dintre lider, subalterni și ambianță și prezintă un model situațional ce încorporează personalitatea subalternilor, natura muncii lor și strategiile liderului.

În funcție de personalitatea subalternului și relația lui cu sarcina, liderul poate folosi stimularea, susținerea, delegarea, dezvoltarea, controlul, recompensarea, redefinirea sarcinii etc.

Aceste strategii — de esență motivațională și inspirate din concepția lui F. Herzberg — sînt eficiente numai în măsura în care liderul are abilitatea de a diagnostica în mod corect relația subaltern-sarcină și, consecutiv, de a utiliza strategia adecvată. Utilizarea unei anumite strategii este ponderată însă de timpul pe care liderul îl are la dispoziție și de natura autorității sale.

În fine, în partea a patra (*Exemple de conducere eficientă*) H. P. Sims (*O aplicație a feed-back-ului conducerii și a întăririi pozitive*) prezintă un studiu de caz „construit” ce ilustrează valențele motivaționale ale comportamentelor adecvate ale liderului, iar A. E. Carlisle (*MacGregor*) — un caz real de eficiență a conducerii.

Lucrarea lui P. Hersey și J. Stinson constituie un eșantion reprezentativ al achizițiilor de certă valoare metodologică și practică aplicativă realizate în domeniul psihosociologiei conducerii. Astfel, modelul situațional al conducerii, de esență internațională, s-a impus definitiv ca cea mai adecvată paradigmă de explicare, interpretare și predicție în acest alt de sensibil domeniu al științelor sociale contemporane, integrind în același timp unele din rezultatele etapelor anterioare (rolul unor variabile de personalitate a liderului, tipuri de comportamente eficiente etc.).

Concepția asupra celui mai bun stil de conducere, universal valabil, este substituită

de cea a adaptabilității liderului, în care o variabilă centrală o constituie flexibilitatea sa comportamentală. Se remarcă, de asemenea includerea în aria de cercetare a unor noi variabile: maturitatea subordonaților, strategii motivaționale ale liderului etc. Studiile prezentate insistă, aproape cu obstinție asupra valențelor și direcțiilor de acțiune formativă ale teoriilor subsumate modelului situațional al conducerii.

În afara unor obiecții deja enunțate semnalăm și în acest caz o pendulare și o translație — permanente și nejustificate — între macrosocial și microsocial, trăsături deja specifice psihosociologiei americane.

Aceste inconsecvențe metodologice nu scad însă valoarea de ansamblu a lucrării pe care o considerăm ca una din cele mai importante care a apărut în ultimii ani în domeniul psihosociologiei conducerii.

Filaret Sinton